

tartja. A kellemes térhatású kétboltszakaszos belső fölött kettőzött félpillérek nyugvó, kettős hevederek között feszülő új csehsüveg boltozatok pihennek. A szűkebb szentély hasonló boltozatú. Mögötte tágas sekrestye: keresztboltozatos tér fiókboltozatokkal: jelenleg Szent József-kápolna. A templom nyugati oldalán a régi kolostor megmaradt oldalfolyosója, háromszakaszos csehboltozattal fedve; boltfiókos sekrestye és északról hasonló mellékszoba (184. kép).

Berendezés: Főoltár. Fehérmárvány, neobarokk stílus, Alberico dell'Amico olasz szobrász faragta. Rajta hat remekbefaragott és aranyozott rocaille-os díszű rokokó gyertyatartó, ugyanilyenből négy a jobb oldal mellékoltárán és ismét négy a Szent József-kápolna oltárán is. Részben a pesti szerviták templomából valók (185—186. kép).

Kegyszobor szekrény. Az utóbbi kápolnában, aranyozott és gazdagon faragott, rokokó.

Szertartásasztal. A szentély jobb oldalán.

Kereszt. Szépen faragott, elefántcsont korpuszszal. XVIII. századi.

Kegykép. A szentély hátfalán, ezüst koronával és kereszttel ékesített, állítólag a felső-olaszországi Ré (Rho?) falu kegyképének másodlagos másolata. Aranyozott fakeretét pompás rokokó faragványok, sugárkéve, két lebegő gyermekangyal és hat szárnyas angyalfej díszíti. Kitűnő színvonalú szobrászmunka, kétségtelenül Bebó Károly műve (187. kép).

Vas rács. A kegykép alatti fülkében az eredeti fátörzset elzáró rokokó díszű rácszat.

Kanapé. Az oldalszobában „x” lábakkal, rácsos támlával. Magyar empire munka, a pesti szervita rendházból származik (189. kép).

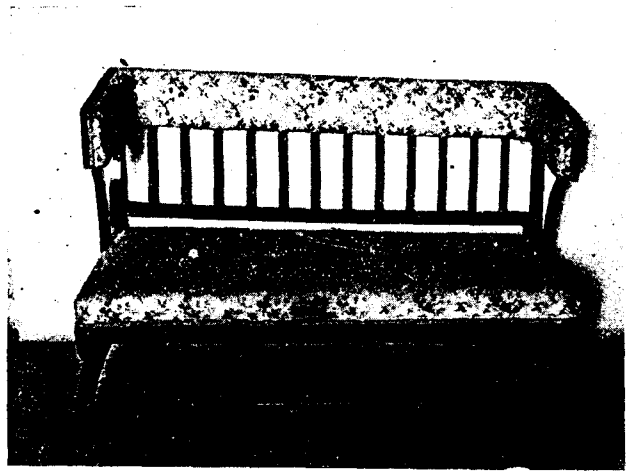
Felszerelés: Úrmutató. Aranyozott ezüst, ovális, nyolc gerezzel tagolt talpán ékkövek és fehérézüst szeráffejes díszek; kúpos szárán öntött és cizellált angyalfejekkel ékesített díszváza idomú nádusz; áttört volutás és rácsos fehérézüst homlok-lapja ékkövekkel díszítve, rajta a kegykép mantillás Máriaja, az Atyaisten, Szentlélek s kétoldalt adoráló angyalok applikált, trébelt figurái. Szivalakú ostensorium, aranyozott sugárkéve. Bécsi, 1770 körüli. Jegyek nélkül. Magassága 68 cm, talpátmérete 26 cm (188. kép).

Madonna szobor. A sekrestyében, körtéfből faragott, jó színvonalú munka, XVIII. századi.

Irodalom: Jordánszky Elek, Magyar Országban 's az ahhoz tartozó Részekben levő Boldogságos Szűz Mária kegyelmi képeinek rövid leírása. Pozsony 1836, XIX, 76—77. — *Fallenbüchl Ferenc,* A ravváltó trinitárius szerzetesek Magyarországon. Bp. 1940, 171. — *Genthon,* 334. — *Kulhy István,* A székesfehérvári egyházmegye budai főesperesi kerületében levő plébánia templomok története és leírása. (Kézirat. 1955.)

BUDAÖRS. Budai járás

Története: A Kamaracrdőben római *Mithreum* nyomait találták meg. Első okleveles említése „Ewrs” néven 1236-ban történik (Mon. Strig. I. köt. 316), a XIII—XV. századig királyi birtok. 1579-ben Úvejsz budai basa birtokában találjuk, a XVII. században elpusztul, az 1690. évi összeírás alkalmával lakatlan hely.

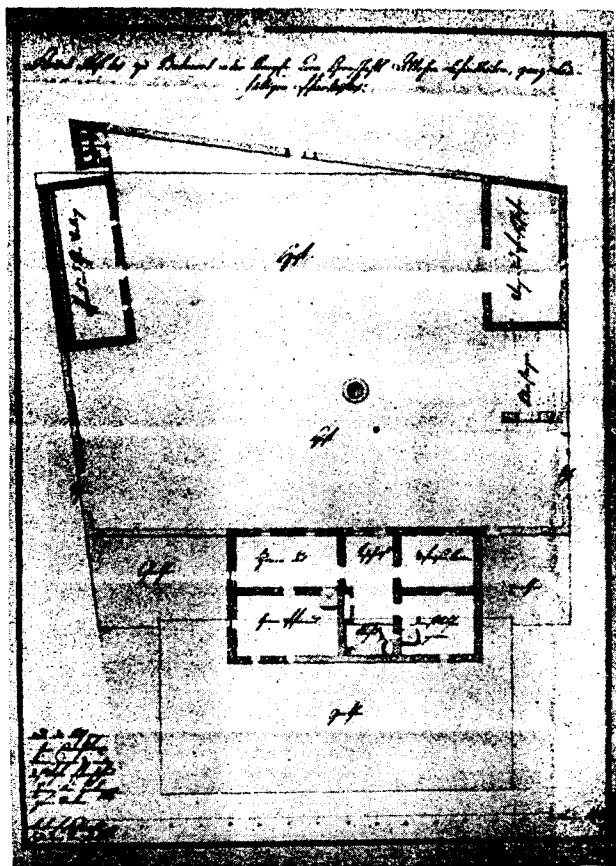

189. Budakeszi. Makkosmária. R. k. templom sekrestyéje. Kárpitozott pad, Pest, empire munka

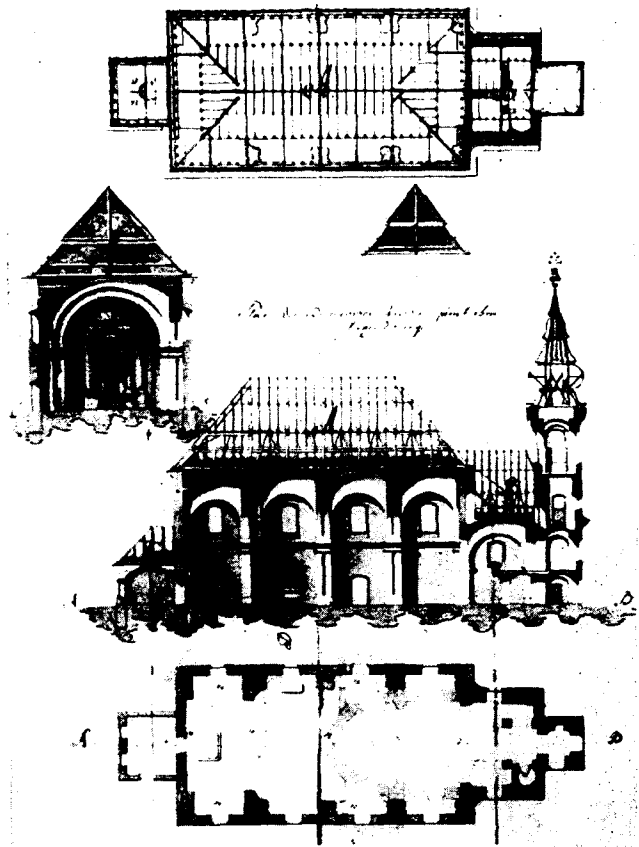
Az új birtokos, a Zichy-család a Rákóczi-szabadságharc után németekkel telepítette be, később a Korona uradalom tartozéka lett. A XVIII. század folyamán több kincstári építkezéstről számolnak be irataink, amelyek csupán az építőmesterek személye és azok részben fennmaradt tervei miatt érdemelnek említést. Így 1748-ban építette Bebó Károly és Jäger János Henrik — még a Zichyek megbízásából — a budaörsi bíróság (Schoen Arnold, A budai Szent Anna templom. Bp. 1930, 166). 1775-ben a kincstári szeszfőzde építéséhez engedélyezett 1076 forint kiutalásáról értesülünk (OL Kincst. Ben. Res. 1775. márc. 6. N° 8). A kincstári vendégfogadó és présház helyreállítására 1780-ban 2000 forintot adnak, egy másik uradalmi épület helyreállítására 1783-ban kerül sor (OL Kincst. Ben. Res. 1780. nov. 4. N° 1 és 1783. jún. 21. N° 19).

A kincstár mint kegyúr 1785-ben határozza el a plébániához felépítését — amely a mai plébániépület helyén állott, azonban e század elején lebontották. A terveket Oesner Antal József kamarai építőmester és Hacker F. X. ácsmester 3512,38 forint költség-előirányzattal nyújtja be, s bár a felsőbb hatóság utasítja a Helytartótanácsot, hogy a budaörsi új parókia építéséhez — addig is, míg a felterjesztett költségvetés alapján a legfelsőbb döntés megérkezik — a pesti kamarai adminisztrátor útján a szükséges épületanyag beszerzéséről gondoskodják (OL Kincst. Ben. Res. 1786. jún. 19. N° 54), 1786. október 2-án a terveket — túlzott igényeknek ítélvén — visszautasítják. Helyette Bécsben készíttetnek terveket, amely az előzővel szemben — a község által szolgáltatandó igaz- és kézirobot beszámításával 1785 forint megtakarítást mutat ki (uo. 1786. N° 1). Oesner építész kivitelre nem került terve kétmenetes, gazdag kiképzésű barokk épület ábrázolását őrizte meg, s a környéken sokat foglalkoztatott mester ocuvre-jét (190. kép) szerencsésen egészíti ki. Színezett tusrajz; homlokzat, alaprajz, tetőszerkezet, metszet (OL Kam. 1785/86. Fons. 165. Po. 8). — A Korona uradalom még egy építkezésének emlékét őrzi Hacker Ferenc Antal ácsmester 1788-ban benyújtott magtár-terve (színezett tusrajz; homlokzat, metszet, alaprajz, tetőszerkezet: OL Kam. Oeconom. 1787. Fons. 178. Pos. 18).

Budaörshez tartozott Csik falut „Chek” néven 1296-ban említik először (Gárdonyi, 302), a XIV. és XV. században királyi birtok volt, a XVI. században elpusztult. Az 1725. évi összeírás szerint: „Praedio Csik prope Budam ad Excellentissimum Dominum Zichy”, ahol a templom alapfalai ekkor még láthatók. A törökök által lerombolt egyház köveit ugyanők Budára szállították, „per Turcam destructae Lapides ejusdem Budam vecti” (ÁL 2. Acta Pol. Misc. Ant. 1725. N° 15).

190. Budaörs. Haacker F. X. és Oesner A. J. plébániaterve, 1785—86

191. Budaörs. R. k. templom. Lösch J. 1801. évi bővítési terve a Mayerhoffer Ádám-féle templom alaprajzával

Egy 1776-ból való térkép Budaörs és Törökbálint határában, Budaörsről délkeletre két „Rudera castelli” jelzésű várkastély romját tünteti föl (OL Kam. térk. 1 717/1), az egyik talán az az épület volt, amelyről tudjuk, hogy 1737-ben Zichy Péter örökösei bírták.

Jellege: Budapesttől délre, országút menti település, több párhuzamos és keresztutcával, a Kőhegy lábánál jellegzetes pinceházsor. Vasútállomás és helyi érdekű állomás.

Ábrázolások: 1. *Budaörs látképe*. Felirata a kép alatt: „Bordaörsz.” (!) Ovális keretben — Litográfia. Mérete 9,3×12,1 cm. — 1829. előtt. — Részlet az „OFEN und PEST mit ihren Umgebungen — Herausgegeben v. J. A. Schlosser” feliratú nagyméretű lapról. Történelmi Képcsarnok, lt. sz. T. 1385. — Vö.: *Schott, Fr.*, *Der Angsburges Kupferstecher und Kunstferlager Martin Engelbrecht*. Augsburg 1924. 35.

2. *Budaörs látképe*. Jelezve jobbra lent: „DÖRRE T.” — Ceruza, tus, fehér fedőfesték. Mérete 20,9×32,1 cm. — Történelmi Képcsarnok, lt. sz. T. 7523. — Morelli Gusztáv fametszetében megjelent: *Az Osztrák—Magyar Monarchia írásban és képben*. IX. köt. Bp. 1893, 539. — Vázlata Dörre Tivadar XVI. számú vázlatkönyve 10. oldalán, 1893-ból datálva, a Történelmi Képcsarnokban. Ceruzarajz. Mérete 24,4×33,6 cm. — Még két másik vázlat, szintén 1893-ból, ugyanabban a kötetben a 9. és 11. oldalon.

R. K. TEMPLOM (Nepomuki Szent János)

Története: Középkori egyháza a török időkben pusztult el. Mint az 1725. évi összeírás mondja, ekkor alapfalai még láthatók. Köveit a török időkben Budára vitték. „Lapides ejusdem Budam veiti dicuntur tempore Turcarum.” *Canonica visitatioi* az 1756, 1780, 1811, 1821 és az 1846. évekből maradtak fenn, anyakönyvei 1738-tól vannak meg. Az 1756. évi visitatio elmondja, hogy a templomot Mayerhoffer Ádám(?) és Medhammer György budai építészek emelték 1744 és 1751 között. Az egyházlátogatási jegyzőkönyv bő felmérési adatokat is közöl és elmondja, hogy két oltára van a templomnak: a nagyobbik fából, színezve és aranyozva Nepomuki Szent János képével. A kisebbik Szent Anna és Joachim tiszteletére az Istenanya és a Szent Család képével, utóbbit a kegyúr özvegye, gr. Bercsenyi Zsuzsanna ajándékozta és az óbudai Zichy-kastély házikápolnájából való volt. Ez a templom állítólag a XVIII. század elején (talán középkori alapokon) épült egyház kiépítése volt (Aubermann Miklós v. plébános német nyelvű kézírata), bár az 1801-ből származó és az Országos Levéltárban fentmaradt bővítési terv erre nem mutat nyomokat (színezett tuszrajz; alaprajz, hossz- és keresztmetszet, tetőszerkezet: Fasc. 35. OL Kam. Dep. Aedil. 1807. Fons. 5). Lösch János építőmester és Bonnier Mátyás ácsmester 1801-ben egy 8945 forintos kitévő bővítési tervet nyújtott be (uo. 1802. Fons. 6. Po. 91). de kivételre az előbbinek részben módosított, csak 7894 forintos jelentő terve került, amelynek aláírói Lösch építőmesteren kívül Kollmann József kőfaragó, Biglbauer Mátyás ácsmester, Hollnberger Ferenc üveges és Scherer János lakatosmester voltak. Lösch bővítési tervén feltünteteti az 1744 és 1751 között épült Mayer-

hoffer-féle templom lebontott hajóját, illetve szép, ívelt alaprajzú szentélyét is (191. kép). Lösch csak a tornyot és a régi hajó első szakaszát tartotta meg a kórossal együtt, az új és szélesebb hajó utolsó szakaszából képezett szentélyben a ma is ott álló nemes architektúrájú főoltár kapott különös hangsúlyt. A régi főoltár, amelyet már az 1756-ban említett s szintén Nepomuki Szent Jánosról nevezett legrégebb oltár helyére állítottak, a kiscelli trinitárius templomból származott s ekkor került mellékoltárként a jobb oldalra. A ma is ott található oltár Bebó Károly műve. Az oltárképet 1785-ben vásárolta a budaörsi egyházközség: az árverés 1 forint 30 krajcár becsértékével szemben 2 forint eladási árért.

Az 1837-ben a villámcsapás által megrongált főoltárt helyreállították, 1846-ban pedig elkészítették a Szent Sebestyén- és Magdolna-oltárokat.

A világháborúban beolvastott harangjait Johann Brunner és Joseph Steinstock budai harangöntők készítették.

Jellege: A térré szélesedő főút mellett, délre néző tornya és kórusépitménye barokk, hajója koraklasszicista kiépítés.

Külső: Tornya a homlokzat enyhe ível előrelépő rizalitjának tengelyében áll. Szegmentíves kapuja és ablakai fölött egyenes szemöldökpárkány; a kórusablaktól jobbra-balra Szent Flórián és római szent katona (Szent Longinus) fülkébe állított kőszobra. XVIII. századi. A barokk szobrok a módosított s a tornyot körülövező homlokzat kiépítésekor kerültek mai helyükre. A főpárkány fölött háromszögű oromfalak, kőcsigás végeiken copf stílusú vázakkal. A torony homlokzati fülkéjében Nepomuki Szent János barokk-kori szobra csillagos aureolával. A négy egyszerű harangablak fölött félkörös órapárkány óralapokkal; zsindeyhéjazatú hagymasisak. A téglányidomú hajó oldalfalain öt-öt szegmentíves ablak, egyenes záródású szentélyszakasza mögött három apácarács ablakos sekrestye, fölötte kórus. A templom anyaga faragott kő és tégl, nyeregtetején palafedés (192. kép).

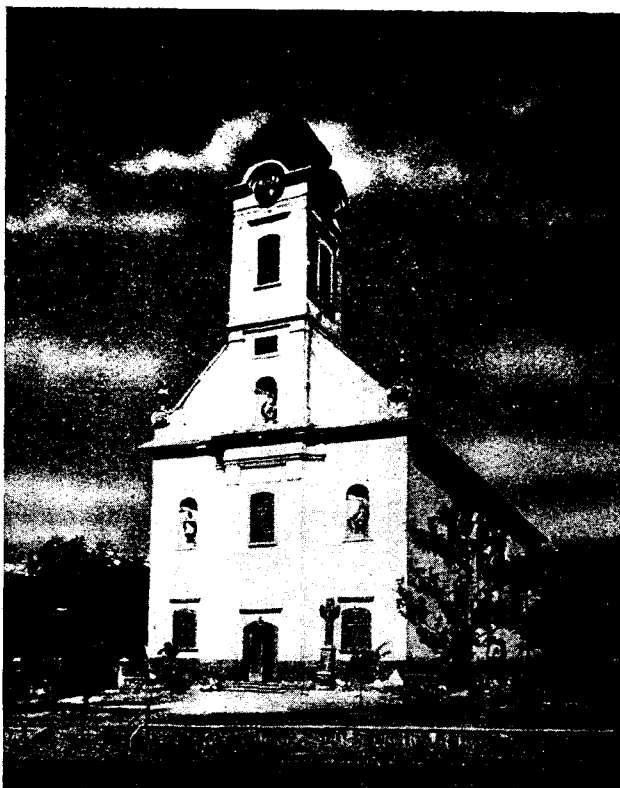
Belső: Sima falpillérek nyugvó, hevederekkel osztott csehboltozatos, ötszakaszos belső tér. Két pillér által tartott hajlítottvonalú orgonakarzat, háromboltszakaszos sekrestye. A templomot 1932-ben kifestette a Beszédes Ottó-cég.

Berendezés: Főoltár. A szentélyfalon, vörösmárványt utánzó építmény. Részben aranyozott, vajatolt, aranyozott korinthusi fejezetű félpillérek nyugvó, aranyozott konzolsorral ékesített timpanon. Előkelő hatású, kitűnő művészre utaló alkotás. A főoltárkép nagyméretű: sötét háttér előtt a keresztrefeszített Krisztus; hatásos, spanyol modorú barokk mű. Olaj-vászon (193. kép).

Szobrok. A főoltártól jobbra-balra fülkékben Mária és Ker. János fehér stukkószobra. Klasszicizáló.

Képek. 1—2. A szentélyben, a jobb oldalon két nagyméretű olajfestmény: A napkeleti bölcsek és a Szentháromság. A XIX. század közepéről valók. 3—4. Velük szemben a bal oldalon hasonló méretű oltárképek: Szent György és Szent Cecilia. Feliratuk szerint Gyomlay György és Cecilia emlékére készültek 1864-ben.

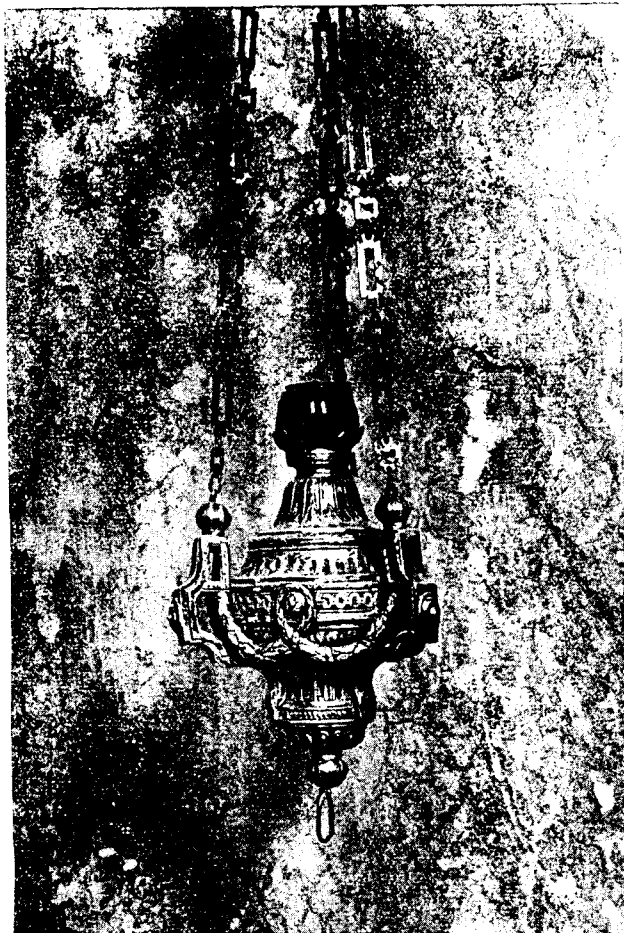
Mellékoltárok. A jobb oldalon Nepomuki Szent János ornátusban ábrázolt, friss színekkel festett képe (olaj-vászon), a kiscelli trinitárius templomból,

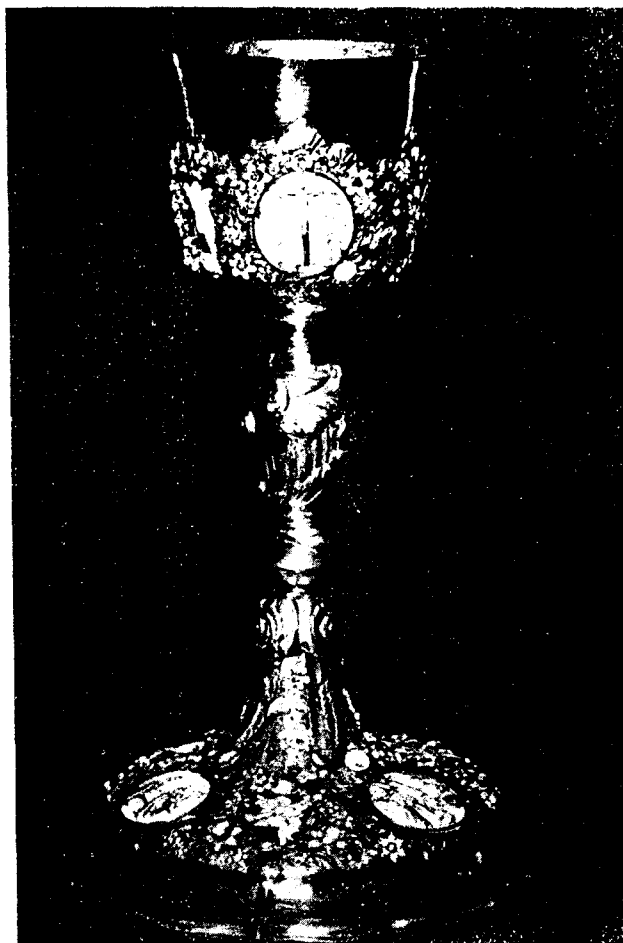
192. Budaörs. R. k. templom. Homlokzat. Lösch J. 1801. évi módosított terve alapján

193. Budaörs. R. k. templom. Főoltár, 1800 körül. Főoltárképe barokk

194. Budaörs. R. k. templom. Ezüst örökmécs.
I Z pesti mester, 1770 körül

195. Budaörs. R. k. templom. Zománéképes kehely.
Szilassy János, 1781

két oldalt Szent Péter és Pál fehérre mázolt fa szobra. Vele szemben a Szent József-oltárkép derűs színekkel, előbbinek párja s kétoldalt Szent Joachim és Szent Anna fa szobra. Mind a négy szobor faragott és részben aranyozott, copf stílusú talapzaton. A XVIII. század második feléből. — Az oldalbejáró fölött, a jobb oldalon Szent Ágoston és Nagy Szent Teréz; a bal oldalon pedig „Magyarok Nagyasszonya” és „Szent István felajánlja a koronát” c. nagyméretű olajfestmények, félkörben záródó keretekben. A XIX. század közepéről. A jobb oldal kórus előtti szakaszában a Magdolna-oltár, bűnbánó Magdolna hideg színekkel festett nagyméretű képével Szent Erzsébet és Skóciai Szent Margit fehérre festett stukkószobrai között. Szemben a Szent Sebestyén-oltár, az előbbi ismeretlen művész hasonló modorú festményével, kétoldalt Szent Vendel, ill. Szent Rókus stukkószobra a XIX. század közepéről.

Szószerék. A bal oldalon áll. fa, fehér és arany festéssel, későcopf stílusú faragványokkal, puttókkal; elől a „Magvetés” c. aranyozott hársfa dombormű. Hangvetőjén függönyös faragvány, tetején két angyalalak kereszttel és a kő táblákkal. Jó színvonalú munka a XVIII. század második feléből.

Padok. Puhafából, egyszerű empire formákkal.

Keresztelőkút. Piszkei vörösmárványból faragott orsós talapzaton. Vörösmárványt utánozó, részben aranyozott és faragott fa kútházán ajtók; tetején aranyozott facsoport: „Jézus keresztelese”.

Szentélyrács. Részben aranyozott öntöttvas mű, későempire stílusú ballusztartagokból. A XIX. század közepéről.

Orgonaház. Faragott és részben aranyozott fa, volutás, többszörösen törtvonalú párkányzatán aranyozott zenélő puttószobrocskák. Nagy részében a rokokó korból származik.

Lélekhurung. Öntötte Schraudt András Pesten, 1852-ben.

Felszerelés: Örökmécs. Ezüst, gerezdeskúpos alsó és felső résszel, három törtvonalú, fülén átfűzött, trébelt füzérekkel. Három, vert ezüst lánccon függ. Kiemelkedő és ritka XVI. Lajos stílusú ötvöstárgy. Pesti városjeggyel. *I L* mester műve, 1770 körüli. Mesterjegye és stílusa alapján azonos a Perbálon őrzött hasonló korú két ötvöstárgy mesterével, bár utóbbiakon budai városbélyeg látható (194. kép).

Kehely. Aranyozott réz, trébelt, vésett és zománédíszes mű. Talpán kagylós, medaillonos keretekben három színesen festett, kis, köralakú zománékép: Mária születése, Mária és Erzsébet találkozása

és Mária mennybemenetele. Közöttük zománcos festett virágok, szírmok színes ékkövekkel díszítve és három lebegő zománcos angyal, applikált, füzérszerű elrendezésben. Csigás, leveles szárán aszimmetrikus bőségszaru idomú rokokó nádusz, vésett díszű kosarán a talphoz hasonló virágfüzerek és angyalalakok között három ovális, zománcfestésű képecske: Krisztus tövissel koronázása, ostorozása és keresztrefeszítése. A zománcképek meleg színezésűek, aprólékos finom rajzuk könnyed és bravúros kéz műve.

Talpán alul beütött betűk:

FECIT IOHANES SZILASSY
LEVTSCOVIAE 1781

és más. XIX. századi betűkkel:

ECCL. PAROCH BUDA-EÖRS

Magassága 27,7 cm, talpátmérete 17,5 cm. — Szilassy Jánosnak († 1782 Lőcsén), a XVIII. századi magyar ötvösség legkiválóbb alakjának eddig ismeretlen műve. A fent ismertetett rokokó kehely élete utolsó művei közül való, Szilassy zománcfestő művészetének becses emléke. Egykorú, hozzá tartozó, gazdag rokokó mintákkal díszített, illetve aranyozott börtokban (195–196. kép).

Úrmutató. Aranyozott ezüst, sokszögű, ovális, karéjos talpán nagy, trébelt leveles ékítmények, szárán díszváza idomú gomb, virágkehelyből kinövő homloklapján domborított lemezből Jópásztor alakja és két oldalt bőségszarut tartó angyalok, fölül öntött és cizellált ezüst pelikán fiaival. Ablakos ostyaháza körül rokokó cartouche. Városjegye hiányzik, *I P* mesterjeggyel. Fauser József († 1762-ben) pesti mester műve. 1760 körüli. A XVIII. századi pesti ötvösművészet egyik remekműve. Magassága 60 cm (197. kép).

Cibórium. Aranyozott ezüst, gerezdes talppal és fedéllel. Szárán sokszögű nádusz. Magyar munka, a XVIII. század közepéről.

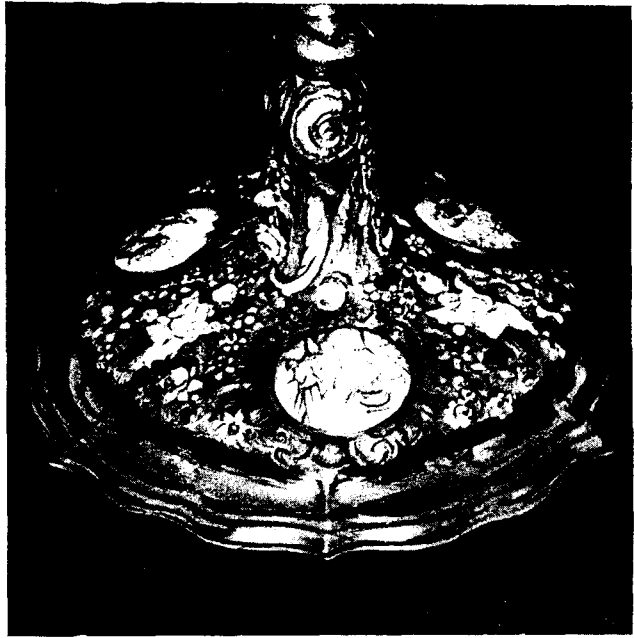
Irodalom: Schoen Arnold, A budai Szent Anna-templom. Bp. 1930, 100, 152. — Schoen Arnold, Óbuda múltjából. Bp. 1935, 46. — Bertalan Vilmos, Az óbuda–kiscelli trinitárius kolostor és templom. Bp. 1942, 50. — Genthon, 334. — Aubernann Miklós volt budaörsi plébános kéziratosa munkája a plébánián.

SZOBOR (Szent Vendel)

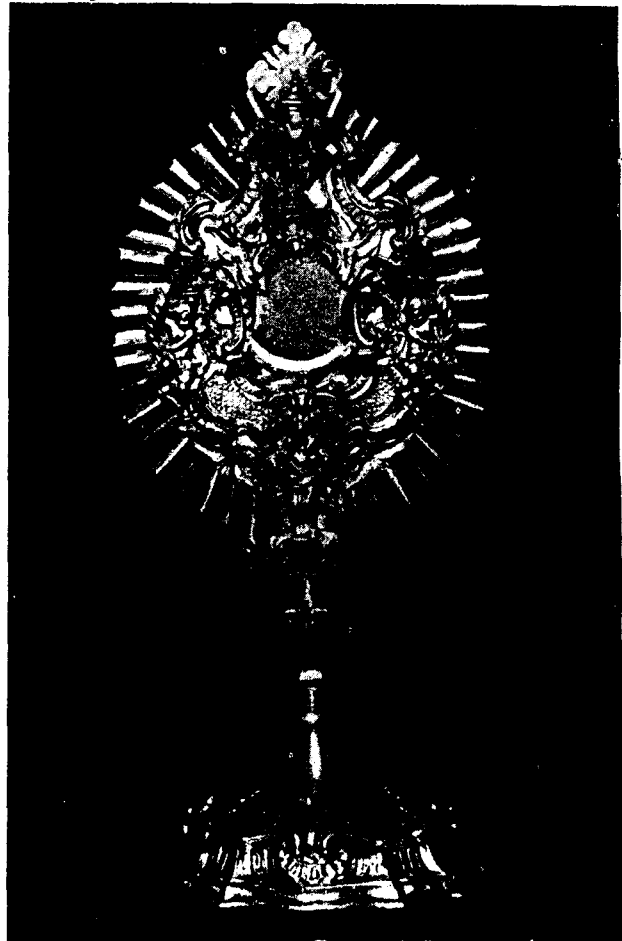
Leírása: A templom előtti térségen. Kő talapzaton áll. Falusi faragómester munkája a XIX. század első feléből.

KÁLVÁRIA

Leírása: A községtől északnyugatra, kopár dombon. Kápolnája oromfalas, szegmentíves bejárattal, a bal lizénán 1817-es, a jobbon 1896-os évszám. Építtette Kreisz Jakab 1817-ben. Stáció-építmények 1852-ből. Kálvária-csoport: piskótaalakú talapzaton álló János evangélista és Mária provinciális, késő-barokk kő szobra között a kereszt kőlábazatán rokokó cartouche-ban elmosódott évszám és felirat.

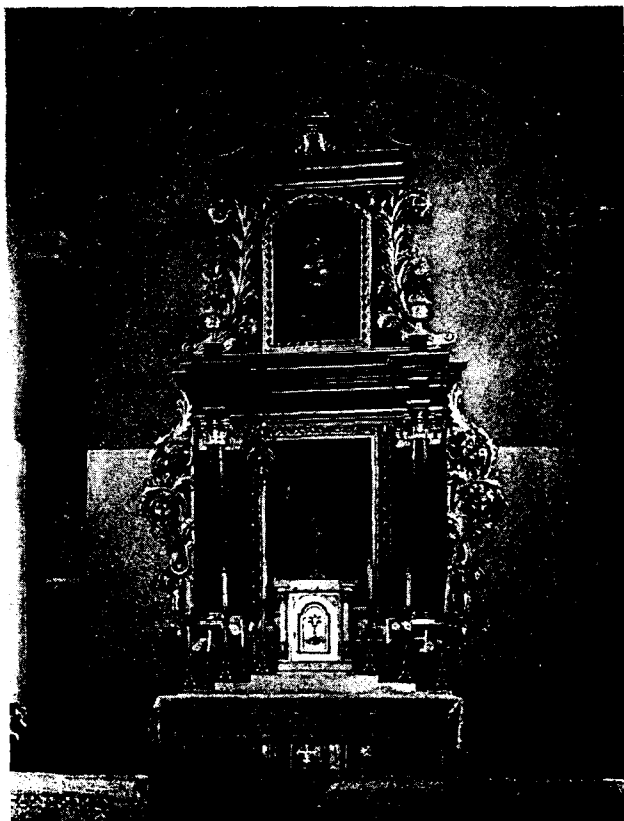
196. Budaörs. R. k. templom.
A Szilassy-kehely (1781) részlete

197. Budaörs. R. k. templom. Úrmutató.
Fauser József, Pest, 1760 körül

198. Bugyi. R. k. templom. Homlokzat, 1761

199. Bugyi. R. k. templom. Főoltár.
XVIII. sz. második fele

FARKASRÉTI ÚT 99. Kápolna

Leírása: Hullámos oromfallal, homlokzati kő vázái közül egyik még helyén áll. Épült 1808-ban.

KŐHEGYI KÁPOLNA

Leírása: A községtől északra a Kőhegyen. Épült 1855-ben, homlokzati toronnyal, timpanonos középrizalittal. Későklasszicista. Jelenleg a torony és a homlokzat egy része még áll, az épület nagy részét széthordták.

Irodalom: Bonossi, Eugen, Budaörs ein vergessener Wallfahrtsstadt. Bp. 1936.

ISKOLAÉPÜLET

Leírása: A templom mellett. Emeletes, öt-tengelyes, oldalkapus, egyszerű épület, kétmenetes, nyeregtetős. Boltozott helyiségekkel. Épült 1788-ban.

Irodalom: Borovszky, I. köt. 40. — Genthon, 334—335.

BÜGYI. Dabasi járás

Története: A község határában több ízben találtak a bronzkor második feléből származó urnasírokat. Lelőhelyként Úrböpusztát és a Pusztatemplomot említik. Úrböpusztán nagyobb kiterjedésű avar temetőt tártak fel. Bendefy a református templom déli sarkánál „kamenája babát” említ.

A Zichy okmánytár 1320-ból származó oklevelén mint „Bwd” szerepel. A XIV—XV. században a népes Bugyi-családé. 1446-os említésben neve Bud, és Fejér megyéhez tartozik (Chobot, I. köt. 278). 1507-ben Bugh néven említik. A XVI. század végéig mint köznemesi zsellérfalu áll fenn, ekkor a törökök pusztítják el. 1690-ben még mint lakatlan helyet írják össze. A XVIII. század elején Beleznay János tábornok kapja királyi adományképpen, ő telepítette újra. Később a Bánffy- és Vay-családnak voltak itt birtokai. — Valaha a határában voltak: Baracs, Borza, Déd, Lukrét, Ráda, Úrbő és Vány.

Jellege: Forgalmi utak útágú keresztezésénél fekvő, négyzetalakban körülfutó, együttes település, egy párhuzamos utcával. A kivezető utak mentén gyérebb beépítésű szakaszok.

R. K. TEMPLOM (Szent Adalbert)

Története: 1730-ban a mai templom helyén állott (akkor református) templomot Beleznay János restauráltatja. A XVIII. század közepére életveszélyessé vált templomot lebontják és helyébe gr. Esterházy Károly váci püspök 1761-ben a mai templomot építtette. Felszentelése 1763. szeptember 29-én történt meg.

Jellege: Szabadon álló, egytoronyú, egyenes záródású, barokk templom, külseje erősen átépítve.

Külső: A tornyon a főpárkány felett falsávós keretű mezőkben kerek, felette íveszáródású zsalus toronyablak. A toronysisak újabb eredetű. A torony alsó része kis kiülésű rizalitot képez, ezen szegmentíves keretű kapu, íves szemöldökpárkány. Felette szegmentíves záródású ablak. A toronytölt jobbra-balra íves fülkék újabb eredetű szobrokkal. A rizalit és a homlokzat szélein falsávok (198. kép).